

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 3	Стр. 1117-1141	Ниш	јул - септембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 316.422 (497.11)

Originalan naučni rad

Primljeno: 11.02.2012.

Revidirana verzija: 02.05.2012.

Nikola Božilović
 Univerzitet u Nišu
 Filozofski fakultet
 Departman za sociologiju
 Niš

ОТПОРИ МОДЕРНИЗАЦИЈИ КУЛТУРЕ СРПСКОГ ДРУШТВА*

Апстракт

Autor članka traga za odgovorom na ključno pitanje da li se Srbija nalazi na pravom putu modernizacije i evrointegracije ili je reč o simulaciji tih procesa. On postavlja tezu da se na tranzicionom putu Srbije u (post)moderno evropsko društvo nalaze brojne prepreke. Stoga pokušava da otkrije esencijalne razloge uzdržanosti i otpora građana koji se (razlozi) tiču modernizacije srpskog društva. Srbija danas nalazi se na sredokraći tradicionalnog i modernog poimanja života. U njoj ima elemenata (post)modernosti, ali sa snažnim uplivima tradicionalnog (konzervativnog) nasleđa. Procesi retradicionalizacije (remitologizacije i pseudomitologizacije) javljaju se kao ogromna prepreka oslobađanju društva od stega prošlosti i okretanju evropskim vrednostima. Po autoru, glavni kreatori retrogradnih tokova nalaze se u političkom establišmentu savremene Srbije. On ih ironično i pežorativno naziva „čuvarima“ tradicije, koji putem demagoških izjava, populističkih parola i kontrole medijskih informacija (a zarad ličnih i partijskih interesa) usporavaju hod Srbije na njenom evropskom putu.

Ključne reči: kultura, modernizacija, evropeizacija, tradicionalizam, identitet, kosovski mit

bonicult@medianis.net

* Članak je nastao kao rezultat rada na projektu Centra za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

RESISTANCE TO THE MODERNIZATION OF CULTURE IN SERBIAN SOCIETY

Abstract

The author discusses the crucial question of whether Serbia truly pursues the path of modernization and European integration, or just a simulation of these processes. The author proposes the thesis that there are numerous obstacles on Serbia's transitional path toward the (post)modern European society. Therefore, he tries to discover the essential reasons for the citizens' reluctance and resistance, the reasons which are related to the modernization of the Serbian society. Serbia is today at the crossroads of the traditional and modern understanding of life. It contains some elements of (post)modernization, but still with a strong influence of its traditional (conservative) heritage. The processes of re-traditionalization (re-mythologization and pseudo-mythologization) represent a major obstacle to the liberation of the society from the grip of the past and to its orientation towards European values. According to the author, the main creators of retrograde flows can be found in the political establishment of contemporary Serbia. He labels them, ironically and derogatorily, the "guardians" of tradition, who use demagogic statements, populist paroles, and media information control (for their personal and party interests) to slow down Serbia on its European path.

Key words: Culture, Modernization, Europeanization, Traditionalism, Identity, The Myth of *Kosovo*

Svet u kome živimo uveliko je obeležen procesima globalizacije – prožimanjima i promenama kulture na svetskom planu. Kulturna globalizacija ima dvostruko dejstvo: pozitivno i negativno. Putem nje, s jedne strane, povezuju se selo i grad, kao i zemlja sa celinom sveta, zahvaljujući njoj nadržavaju se bolesti nacionalizma/etnocentrizma i forsira se dijalog sa drugim (i drugačijim) kulturama. S druge strane, kao pošasti globalizacije kulture navode se forsiranje ekonomizacije kulture, u kojoj svi proizvodi postaju profitabilna roba, i širenje konzumerizma kao načina života. Takođe je opravdana zabrinutost „malih naroda“ od modelovanja jednostranog obrasca razvoja i zanemarivanja varijeteta mnogih kultura. Ukratko, globalizacija po mnogima predstavlja oblik kulturnog imperijalizma jer vodi uspostavljanju globalne kulture sa dominacijom najbogatijih i najmoćnijih (Božilović, 2007, str. 216-217). Ako se na vreme shvati neminovnost ovoga procesa, onda kao problem ostaje samo način da se njegovi pozitivni elementi iskoriste, a negativni onemogućće ili ublaže.

U globalnom svetu sve dobija nove obrise, čak se preimenuje u skladu sa promenama koje donose moderne tehnologije i takozvano informatičko doba. Mnogi fenomeni smeštaju se iza prefiksa „post“: kultura postaje postkultura, a modernizam postmodernizam¹. Post-socijalističke zemlje Balkana (opet isti prefiks, prim. N. B.) hitaju ka Evropi da ne bi ostale na repu zbivanja u svetu koji se vrtoglavo brzo menja. Jer, evropeizacija društva u balkanskim prilikama je druga reč za modernizaciju. Jugoistok Evrope se preimenuje u Zapadni Balkan u nameri da se izbegne pežorativni prizvuk koji prati predmodernu stanje kulture balkanskih država. Nova sintagma koja se odnosi na ovaj ratoborni region trebalo je da pokaže da se on sada nalazi u mirnodopskoj fazi, kao i to da je u sferi kulturnog, vrednosnog, političkog i vojnog uticaja Zapada. Region je „zapadni“ zato što je „pacifikovan“, „racionalizovan“, bliži „Evropi“. A ostaje Balkan jer, uprkos približavanju „Evropi“, to još uvek nije. On u zapadnom diskursu nije dosegao nivo koji je neophodan da bude smatran integralnim delom „modernog sveta“, „međunarodne zajednice“. U najkraćem, Balkan je i danas ostao pogodna oznaka i naziv za evropsko „nešto između“ (Свилап, 2010, str. 534).

Od svih država tako ustrojenog i označenog Balkana jedino Srbija ima dilemu povodom pristupanja Evropskoj uniji. Ona hoće u Evropu, ali pod uslovima koje sama postavlja!? Kao glavni (politički) razlog oklevanja navodi se samoproglašenje nezavisnosti Kosova, koje je donedavno bilo u njenom sastavu. U pozadini toga su ne manje važne kulturne činjenice koje se tiču strahova od gubljenja tradicije i identiteta. Ti strahovi delom jesu realni i opravdani, ali oni su tokom niza godina politički indukovani od strane ljudi željnih vlasti po svaku cenu (političara, biznismena, tajkuna).

Pred sociolozima sa našeg prostora otvara se pitanje pravih razloga protivljenja evropeizaciji, to će reći modernizaciji, srpskog društva i kulture. Koreni današnjih strahova, istorijski gledano, sežu u dalju prošlost, kada je Srbija, takođe, bila podeljena po pitanjima prihvatanja evropskih vrednosti, poštovanja kulturnih pravila i pridržavanja institucionalnih normi uređenja svakodnevnog života. Zato valja potražiti istorijsku i socijalnu genezu, blago rečeno, uzdržanosti građana Srbije od novina koje donosi kulturna modernizacija. Otpori evropeizaciji, u načelu, u datom kontekstu mogu se shvatiti kao otpori modernizaciji srpskog društva. Da bi se došlo do otkrivanja ključnih razloga otpora prema promenama od strane građana Srbije treba se pre svega osvrnuti na kulturne inovacije koje donose modernizam i postmodernizam kao

¹ Povodom toga, antropolog Ivan Kovačević ima originalan i duhovit komentar: „Sve što je određeno odrednicom 'post' je idejno inferiorno u odnosu na ono što je bilo pre 'post'-a, jer nije zavredelo sopstveni naziv nego samo vremensku odrednicu 'post'“ (Ковачевић, 2006, str. 17).

kulturni projekti, s jedne, i pojasniti karakter promena identitarnih obrazaca, s druge strane. U tom kontekstu moguće je jasnije odrediti poziciju Srbije u globalizacijskim i modernizacijskim procesima, sagledati njene smernice razvoja i perspektive priključenja Evropskoj uniji i „svetskom društvu“.

KULTURNE PROMENE I MODERNIZACIJA

Informatičko-tehnološka revolucija iz osnova je promenila način života ljudi i njihovu percepciju stvarnosti. Danas se promene posmatraju kroz drugačiju „teorijsku optiku“, tako da je i klasično (antropološko) shvatanje kulture postalo stvar prošlosti. Kultura sada gubi auru posebne vrednosti, univerzalnosti, kvaliteta i superiornosti. Na taj način ona postaje *postkultura* i premešta se u prostor najsitnijih i najbanalnijih detalja svakodnevnog života (Đorđević, 2009, str. 6). Umesto tradicionalnih gledišta, po kojima su kulture statički, zatvoreni i samodovoljni entiteti, postmodernisti uvode koncepte kulture kao dinamičkih, otvorenih i nikad dovršenih procesa. Središnji pojam postaje hibridnost ili hibridizacija kultura i on služi za označavanje protivrečnih procesa kulturnih sudara i mešanja.

Tranzicija jednog društva iz moderne u postmoderno fazu društva („Refleksivna modernost“ ili „druga modernizacija“ – Beck, 1986; „Kasna modernost“ – Giddens, 1991; „Fluidna modernost“ – Bauman, 2009) podrazumeva pre svega volju, a zatim i napor. Za razliku od većine balkanskih društava, u Srbiji je na delu proces velike retradicionizacije, koja zatvara vidike prema novom i drugačijem. Njeni građani imaju priličan otklon prema svemu novom i modernom, a još veći problem nastaje kada su u pitanju supernovo i ekstramoderno (postmoderno). Retradicionizacija je vidljiva preko oživljavanja prošlosti i istorijskih mitova, favorizovanja kolektivizma umesto razvoja individualnih kvaliteta ličnosti, uspostavljanja vrednosti opterećenih sadržajima institucija iz autoritarnog sistema. U društvu blokirane tranzicije postoje zastoje u procesu modernizacije, razvoja i reforme. Tu povratak na tradicionalizam izražava svojevrsnu konzervativnu restauraciju i refeudalizaciju svesti (Mitrović, 2003, str. 68). Uz glorifikaciju „nacionalnog bića“, kao odrednicu retradicionizacije, Zagorka Golubović vidi i religioznu afilijaciju. I jedno i drugo stoje kao prepreka procesu modernizacije društva. Zato, po njoj, Srbija ide unazad ka jednoj haotičnoj mešavini: elemenata bivšeg režima, retradicionizacije (pre svega u smislu etnifikacije i klerikalizacije) i prvobitne akumulacije kapitala. A sve skupa daje plod jedne parohijalne (zatvorene, tradicionalne) političke kulture (Golubović, 2006, str. 230).

Tradicija mrtvih generacija u Srbiji, da parafraziramo Marksa (Marx), pritiska kao mōra mozak živih. Naša sredina je i danas sklona

kultovima i teško se oslobađa arhaičnog mišljenja. Kao i drugi savremeni Evropljani, i naš čovek ne može da misli na autentično mitski način. On stvarnost ne zamenjuje mitovima.

„Ali, uprkos tome, sredine koje nisu sklone kritičkom mišljenju, i danas pletu nove mitološke sižee, a mitske impulse zamenjuju isforsiranim patriotizmom i religiozno mističnim egzaltacijama” (Popović, 2007, str. 169).

Kultura savremene Srbije nalazi se na sredokraći *tradicionalnog* i *modernog* poimanja života. Tradicionalno nalazi i najmanji razlog praktikovanja, modernost je objektivno potiskuje, dok se postmoderni stilovi još uvek nalaze na rubovima kulturnog života i rezervisani su za intelektualnu i umetničku elitu, zatim za medije dizajna, marketinga, filma, literature. U strahu da talasi modernizacije koji dolaze iz pravca zapadne kulture („vesternizacija“) ne izbrišu njenu tradiciju, što se u Srbiji povezuje sa gubljenjem identiteta, sa velikom rezervom se gleda na sve što nosi pečat „uvezenog“, zapadnjačkog i modernog². Da bismo jasnije mogli sagledati situaciju u savremenoj srpskoj kulturi, treba pregnantno razmotriti sam pojam modernosti i, u vezi s njim, identiteta – videti da li uistinu evropeizacija/modernizacija zemlje znači istovremeno konačni raskid sa tradicijom i gubljenje nacionalnog i kulturnog sopstva. Da li je to fakat ili samo idejni produkt nezgrapne, nevešto vođene i neodlučne politike?

Za početak valja krenuti od distinkcije između tradicionalnih i modernih formacija kulture. Prve su obično shvaćene kao „dati način života“, koji podrazumeva svakodnevno iskustvo koje, u lokalnim okvirima, dele svi članovi zajednice. Moderne kulturne formacije, i posebno nacionalna kultura, određene su kao normativne i organizacijske konstrukcije predstavljanja i deluju kao apstrakcija nametnuta životu ljudi (Mesić, 2006, str. 234). Ljudi koji su predugo obitavali u tradicionalnim zajednicama, oni sa nedugom i neutemeljenom intelektualnom tradicijom, ne raduju se promenama, pogotovu ako su one, poput životnih oblika koje donosi modernost – brze, sveobuhvatne i ako menjaju neke od najintimnijih karakteristika naše svakodnevne egzistencije (Gidens, 1998, str. 16). U vrtlogu brzih i radikalnih promena koje donosi modernizam, a naročito postmodernizam („postindustrijsko društvo“, „informatičko društvo“, „postkapitalizam“) ljudi stiču utisak dezorijentacije i zarobljenosti u svetu događaja koje ne razumeju i koji izgledaju kao da su

² U ovome članku „modernost“ će se koristiti u terminološkoj alternaciji sa pojmovima modernitet, modernizam i modernizacija. I to kao socio-kulturni proces u svakodnevlju, a ne kao estetska forma ili stil u umetničkim i naučnim radovima. Takođe, i oni kulturni poduhvati koji pripadaju post-modernizmu biće obuhvaćeni pojmom *modernizacije* koja će ovde, uslovno, činiti zbirni pojam za sve ono što ne potpada pod pojam tradicije i u smislu kulturnog razvoja ide dalje od nje.

izvan njihove kontrole. Međutim, uprkos snažnim naletima modernizacije, tradicija je opstajala u industrijalizovanim zemljama. Institucionalne promene koje je najavila modernost bile su uglavnom ograničene na javne institucije – naročito na vlast i ekonomiju. Entoni Gidens (Giddens) podseća da je sama ideja tradicije proizvod modernosti i dodaje:

„Tradicionalni načini postupanja održavali su se, ili iznova uspostavljali, u mnogim oblastima života, uključujući i svakodnevicu. Čak bi se moglo reći da je došlo do izvesne simbioze modernosti i tradicije” (Gidens, 2005, str. 68).

Japanska kultura je uzorna u tom pogledu. Japanci su na vreme otvorili vrata evropskoj kulturi – prihvatili su tehniku i neke institucije po ugledu na Zapad, ali takođe sačuvali tradicionalne odnose u porodici i samosvojan stav prema lepoti, prirodi i umetnosti (Erlich, 1978, str. 67). I Srbija ima iskustava na tom planu jer i u njenoj kulturi dolazi do izvesnog preplitanja tradicionalnog i modernog. Srpski model je takođe tipičan, ali na svoj, „srpski“ način.

Bilo bi preterano reći da kultura Srbije nema nikakvih modernističkih iskustava, ali sigurno je da period moderne istorije u njoj ne počinje istovremeno sa zemljama koje su među prvima bile povezane sa vesnicima kulturne transformacije – sa propadanjem feudalnog društva, pojavom renesanse, nastankom kapitalizma i promenama u sferi kulture i umetnosti. Trebalo je da prođe dosta vremena od Francuske revolucije, proglašenja američke nezavisnosti ili industrijske revolucije u Engleskoj da bi se sociokulturne promene počele pomaljati u zemljama na nižim stupnjevima razvoja, među kojima je bila i Srbija. Poznato je da modernistički pogledi na svet izviru direktno iz filozofije prosvetiteljstva, koja (filozofija) postojeći misticizam zamenjuje principima razuma i racionalnosti, sa optimističkim pogledima na progres društva, njegovo usavršavanje i poboljšavanje. I Srbija je u svom okrilju imala eminentnog prosvetitelja – Dositeja Obradovića, ali ne treba zaboraviti da je i on, koji se borio protiv verske zaslepljenosti, praznoverja i plemenskog shvatanja nacije, imao mnogo neistomišljenika i protivnika u sopstvenoj državi³. Iz njegovih spisa i drugih književnih dela srpskih pisaca 18. veka saznajemo da se srpsko građanstvo u Austriji već u ovo doba evropeiziralo. Ali, za razliku od ovih, verski obrazovanih hrišćana, postojali su i drugi slojevi

³ Danas se prećutkuje Njegoševa netrpeljivost prema Dositeju. Naime, Dositejevi napadi na narodne i paganske običaje kod Srba jako su vredali Njegoša koji se založio za zabranu Dositejevih dela! Otud ono divlje „prezirem Dositeja“. Dvoslojnost srpske verske i nacionalne misli početkom 19. veka, to jest polemika dvojice učenih ljudi oko mitskog i racionalnog, protežu se do današnjih dana (Popović, 2007, str. 128).

srpskog naroda (naročito oni u Srbiji) koji su duhom bili daleki evropskoj civilizaciji. I njihova vera zvala se hrišćanska, mada je bila znatno drugačija od one koju je propovedala verski obrazovana srpska inteligencija (Popović, 2007, str. 107-108). U svakom slučaju, Dositej je presudno uticao na modernizaciju zemlje i otvorio vrata modernim projektima: raskidu sa negativnom tradicijom i okrenutosti ka promeni, novom i razvoju. Njegovo evropejstvo, koje počiva na racionalizaciji i modernizaciji društva, bilo je neupitno⁴.

Moderna je povezana sa idejom progresu, modernisti na društvo gledaju kao na tvorevinu u stalnom stanju promene, a moderni sistem mišljenja traga za univerzalnim odgovorima na sva društvena pitanja. Kada započinje proces modernizacije srpske kulture i kako bi izgledao njen kroki? Istoričari beleže da su se počeci borbe za modernu srpsku državu dogodili pre nekih dvesta godina, da su se prvi liberalni politički koncepti pojavili sredinom 19. veka i da se srpski ustav iz 1888. godine u pravnoj istoriji smatra vrhuncem procesa političke modernizacije i liberalizacije Srbije - pa time i njene evropeizacije (Stojanović, 2010, str. 30). Trend modernizacije zemlje imao je određeni kontinuitet, koji je podrazumevao i uspone i padove. To se jednako odnosi na socijalno-istorijski i privredni razvoj, ali možda ponajviše na njen kulturni prosperitet. Pre drugog svetskog rata Srbija nije mnogo zaostajala za evropskim i američkim kulturnim trendovima. Tome svedoči priličan broj muzičkih klubova, škola plesa i balskih dvorana, kafana i kabarea. Igranke su u ono vreme bile društveni događaji od velikog značaja i prestiža, a orkestri su svirali „svetski repertoar“. Važnija od same muzike bila je težnja da se ide u korak sa svetom, da se prati moda kao deo visoke građanske kulture. Slede se, ne retko podražavaju, a potom i stvaralački osmišljavaju svetski umetnički trendovi. Ponajviše muzički, u koje se ubraja i džez. Bilo je to vreme kada „Srbija nije morala da dokazuje da je deo Evrope i sveta“ (Blam, 2011, str. 100). U Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji kultura je dosegala visoke domete. Bogatstvo sfere civilnog društva je najbolji dokaz za to: mnoštvo intelektualnih udruženja, salona, kružoka, štampanih medija, književnih časopisa i kulturnih stvaralaca-avangardista, koji su pripadali evropskom kulturnom krugu. Evropejski duh, uz velike napore entuzijasta, postao je deo srbijanskog kulturnog identiteta i nikako se ne može isključiti iz kulturne tradicije Srbije.

To ne znači da je većinska Srbija bila moderna, avangardna i prozapadno raspoložena. Modernizam je zahvatio jedan deo intelektualaca,

⁴ „Osnovne estetičke i prosvetiteljske ideje Dositejeve bile su na visini tadašnje evropske misli. Za izvršenje njegovog osnovnog životnog zadatka koji je bio prosvetiteljski, nije bilo bitno da Dositej bude originalan mislilac, nego da što više ideja najznačajnijih mislilaca Evrope prenese u srpski narod (Панковић, 1998, str. 13).”

umetnika i drugih entuzijasta otvorenih za prijem evropskih kulturnih vrednosti. Reč je pretežno o urbanim slojevima građanske inteligencije koji su želeli da duh modernosti unesu u kulturni život svoje zemlje. Većina građanstva, međutim, pripadala je konzervativnom miljeu patrijarhalne provenijencije. Dominantan je bio provincijalni duh iz koga su se rađali mizoneizam i ksenofobija sa izraženim antisemitizmom i antiamerikanizmom. Pojava modernizma u umetnosti dovodila se u vezu sa, za to vreme modernim, marksističkim pogledom na svet, a tradicionalistički i konformistički duh u Srbiji održao se do današnjih dana.

Posleratni komunistički režim u Srbiji kao delu Jugoslavije nije uspeo da uništi taj duh „kapitalističke“ kulture Zapada, koji je u svesti mladih ljudi (pretežno obrazovanih i urbanih) važio za moderan, što će reći progresivan. Neposredno posle rata u Beogradu i drugim većim gradovima održavane su igranke na kojima je, između ostalog, svirana i američka džez muzika. Kulturno-umetnički programi, kako se tada govorilo, izvodili su se uglavnom u školama i domovima kulture. Popularisana je džez muzika (alias „zabavna“), iako je smatrana „dekadentnom“ jer „kviri“ socijalističku omladinu. Na određen način održavan je kontinuitet sa kulturom monarhističke Srbije. Elem, od sredine pedesetih Srbija postaje otvorenija za vrednosti zapadne kulture - pred njom je bilo otvoreno razdoblje modernizma u kojem je ona iskazivala svoje stvaralačke kapacitete u punom smislu te reči: u popularnoj kulturi, arhitekturi i urbanizmu, konceptualnoj umetnosti, obrazovanju, dizajnu, u književnom, pozorišnom, likovnom i filmskom životu. Nove kreativne tendencije porodile su BITEF, BEMUS, FEST i druge manifestacije koje su prevazilazile lokalne okvire i ulivale se u evropske i svetske kulturne tokove. Svoj odnos sa svetom Srbija je bazirala na principu reciprociteta – uzimanja i davanja (Божиловић, 2011, str. 1339).

Moderna društva odlikuju brze i korenite promene. Modernizacija doprinosi menjanju kulturnih obrazaca izazivajući velike promene na planu identifikacije i identiteta. U društvima kasne moderne ritam promena postaje još brži, a situacija oko pitanja sopstva stvara veliku konfuziju kod ljudi. Stvari se još više komplikuju kada se sve to prenese na prostor Balkana i primeni na društva koja se nazivaju post-socijalističkim.

POSTMODERNA KULTURA I NOVE IDENTITETSKE MATRICE

Postmodernizam je, gledano očima sociologa, faza koja podrazumeva radikalno drugačiju organizaciju društva od dotad važeće. Da li je on modernizacija modernizacije? Ili, pak, negacija modernizacije, njena

kritika i dekonstrukcija? Neki teoretičari, poput Gidensa, govore o „naprednoj“ ili „kasnoj“ moderni, a ne o „postmoderni“, zato što ta nova faza, po njima, ne označava raskid sa modernim vremenom već predstavlja njegovu radikalizaciju.

Postmoderna teorija proizašla je iz postmodernog ustrojstva sveta do koga je došlo razvojem kapitalizma, novih tehničkih mogućnosti i i usled svojevrsnog medijskog imperijalizma. Postmoderna (postkolonijalna) organizacija društva zasnovana je na potrošnji, za razliku od one koja je bazirana na produkciji. Odlike postmodernog uma grupišu se oko pojmova kao što su „različito“ i „hibridno“, za razliku od modernog uma, koji je pretpostavljao „čistotu“ kulturnih formi. U radikalno izmenjenim društvenim okolnostima epohe postmoderne, dominaciju ekonomske baze preuzimaju takozvana kulturna nadgradnja, oko koje se organizuje život ljudi, i medijski prostor, u kome virtuelne zajednice imaju attribute „stvarnih“ zajednica.

Pošto postmoderna kultura nastaje, poetski rečeno, na razvalinama moderne kulture, onda će se njene karakteristike jasnije izdvojiti u jednoj kroki izvedenoj paraleli sa modernom⁵. Pri tom valja naglasiti da pripadnici modernih teorija, a još manje postmodernih⁶, mogu zajednički stati pod isti kišobran. Karakteristično poređenje moderne i postmoderne kulture u knjizi *Postmodernization: change in advanced society* (1992) izveli su Stiven Kruk (Crook), Jan Pakulski (Pakulski) i Malkolm Voters (Waters). Pošavši od tvrdnje da se savremena društva nalaze na prelazu iz modernih u postmoderna, oni tvrde sledeće: dok je u modernim društvima kultura diferencirana od drugih područja društvenog života, a visoka kultura diferencirana od popularne kulture, postmodernizacija taj trend obrće. Modernu diferencijaciju, racionalizaciju i komodifikaciju zamenjuju postmoderna hiperdiferencijacija, hiperracionalizacija i hiperkomodifikacija. Ovi procesi nastaju iz modernosti na način da ih intenzifikuju, čime se stvara novi tip kulture – postkultura. Sva područja kulture i čitavog društvenog života postaju roba (hiperkomodifikacija). Hiperracionalizacija podrazumeva upotrebu racionalizovane tehnologije za proširenje kulturne potrošnje i njenu privatizaciju (video, kasete, satelitska TV), dok hiperdiferencijacija razvija čudesno mnoštvo različitih

⁵ Karel Turza na sledeći način „sklapa“ elemente za sociološku definiciju modernosti: *racionalnost, novi (postfeudalni) oblici privatnog vlasništva, tržišna privreda i individualizam* (Turza, 1998, str. 20).

⁶ Postmodernisti su odbacili ključne principe modernista, pre svega univerzalnost tema i „velike priče“, a sasvim su relativizovali racionalnost kao epistemološko načelo. Ne treba posebno tumačiti sledeću opasku koju je prilično davno napisao Žak Derida (Derrida): „Racionalnost – trebalo bi, međutim, napustiti ovu riječ...“ (Derrida, 1976, str. 18).

kulturnih oblika i ne dominira nijedan određeni tip. Kultura se značajno fragmentizuje (Haralambos i Holborn, 2002, str. 916-918).

Kultura stoji u najbližoj vezi sa konstruisanjem i prikazivanjem identiteta, a teza o promenljivosti, dinamičnosti, nestabilnosti, „lomljivosti“ i otvorenosti identiteta nigde nije našla bolju potvrdu nego u sferi postmodernih i postkulturnih strujanja. Identitet se neprestano razvija, a „ja“ se u raznim okolnostima iznova uspostavlja. Čak se i sam pojam individualnosti dovodi u pitanje, pošto je realni istorijski prostor, kao medijski posredovan, supstituisan virtuelnim (Radojičić, 2011, str. 59). Za razliku od tradicionalnih kultura, danas se zajednice doživljavaju i razumevaju na ambivalentan način, podrazumevajući višestruke i parcijalne pripadnosti. Ista stvar je i sa pojedincima, koji mogu participirati u više zajednica. Studije kulture uvode u igru *višestruke identitete*, u smislu da je svaki identitet ispresecan drugim identitetima i da svako od nas ima više uloga u tom smislu.

„Smatra se da 'pripisani identiteti' otvaraju mogućnosti identifikacije, koje podrazumevaju izbor i dogovaranje, pluralizam i različitosti, umesto jedinstva, promene i transformacije, umesto kontinuiteta“ (Đorđević, 2009, str. 356).

Očigledno je došlo do promene koncepta identiteta, nastale pod uticajem procesa individualizacije i pluralizacije načina života u postindustrijski modernizovanim društvima.

Ovako radikalne kulturne promene nisu se mogle ne odraziti na nacionalne identitete, a ta činjenica posebno će uznemiriti konzervativce i tradicionaliste. Naime, zapaža Vil Kymlicka (Kymlicka), kako se kulture liberalizuju, ljudi imaju sve manje zajedničkoga sa svojim sunarodnicima u pogledu tradicionalnih običaja. Modernizacija i liberalizacija Zapadne Evrope dovodi do toga da ima sve manje zajedničkog unutar svake nacionalne kulture i sve više zajedničkog svake od njih sa ostalima. Time se ostvaruje pretpostavka velikog broja teoretičara da će liberalizacija i modernizacija istisnuti bilo kakav snažan osećaj nacionalnog identiteta (Kymlicka, 2003, str. 130). Iako je identitet suština čovekove individualnosti, pripadanja ili diferenciranja, on se konstituiše u sklopu konkretnih društvenih odnosa i okolnosti.

Modernoj zajednici odgovaraju dinamični tokovi života. Prošlo je vreme mitova o čistim i autonomnim zajednicama, koherentnim i homogenim kulturama. Zbog uticaja globalizacije i međunarodnih migracija, i identiteti zahtevaju da se predstave na drukčiji način – kao fluidni, fragmentarni i heterogeni. Savremeni teoretičari, poput Stjuarta Hala (Hall), Done Haravej (Haraway) i Gintera Lenca (Lenz), sve više zastupaju antiesencijalistički i konstruktivistički (relativistički) pristup identitetu, shvatajući ga proizvedenim u različitim istorijskim, diskurzivnim i društvenim kontekstima i posebno insistirajući na njegovoj promenljivosti i zavisnosti od subjektivnog doživljaja. U modernom i

postmodernom svetu kulturni identiteti uvek su multikulturalni i parcijalni, nikada nisu potpuni i unificirani, konstituišu se i rekonstituišu u istorijskim diskursima kultura (Mesić, 2006, str. 285). Danas su sasvim anahrone i neupotrebljive teorije koje insistiraju na pozitivnom ili objektivnom značenju identiteta. Vidljiv je pomak ka socijalnoj i diskurzivnoj konstrukciji identiteta, kojom prilikom se problemi identiteta dovode u vezu sa liberalnim tržištem i pravom na slobodni izbor.

Rasprave o identitetima u postmodernom diskursu upućuju na mnogostrukost identiteta koji se mogu steći u jednoj ličnosti. Neko može biti u isto vreme muškarac, otac, belac, radnik, vernik, lovac, teniser... mada sve ove pripadnosti mogu imati različita značenja u različitim društvenim i kulturnim kontekstima. U vezi sa tim prisećamo se Karla Marksa i Fridriha Engelsa. Njihovo mišljenje imalo je dijalektički i istorijski karakter, pa su oni, shodno tome, u delu *Nemačka ideologija* (1845/46), anticipirali ideju pluralnih identiteta koju (ideju) danas nalazimo u postkulturi.

„Naime, čim počne podela rada, svako dobija određen isključiv krug delatnosti, koji mu se nameće, iz koga ne može da izađe; on je lovac, ribar ili pastir ili kritički kritičar, i to mora ostati, ako ne želi da izgubi sredstva za život, – dok u komunističkom društvu, gde niko nema jedan isključivi krug delatnosti, već se može usavršavati u bilo kojoj grani, društvo reguliše opštu proizvodnju i upravo time mi omogućava da danas činim ovo a sutra ono, da ujutru lovim, posle podne pecam, uveče se bavim stočarstvom i posle jela kritikujem, – kako god mi je volja, – a da ne postanem lovac, ribar, pastir ili kritičar” (Marx-Engels, 1974, str. 33).

Ako bismo iz ovog misaonog pasaža izuzeli ideološko-utopijsku potku, dobili bismo potvrdu o tome da su klasici marksizma anticipirali obrazac višestrukog identiteta. Kao kod postmodernog subjekta, tu nema više zaklinjanja u jedan identitet niti potiskivanja ostalih.

Sadejstvo više identiteta proveo je kroz vlastito iskustvo srpski pisac Vidosav Stevanović, kao moderni metek ili stranac bez građanskih prava u nekoj od zemalja Zapadne Evrope.

„U ovom trenutku ja sam Stevanović, Šumadinac, Srbin, Jugosloven i Evropejac, slobodna osoba koja se obraća čitavom svetu, usamljenik koji misli na druge, umetnik koji to iznova postaje, pisac koji se vratio pisanju. Nosim u sebi više identiteta i živim ih istovremeno. Nije im tesno u meni. Niti meni čini zlo prisustvo svih tih ljudi koji govore različitim glasovima ali teže istim ili sličnim ciljevima. Iz njihovih pojedinačnih identiteta nastaje moj, složen, neuravnotežen, bolan, dinamičan i stvaralački. A taj moj identitet će sve njihove pojedinačne identitete učiniti živima i vrednim življenja” (Stevanović, 2010, str. 621-622).

Slučaj pisca nije usamljen i pokazuje održivost teze o mogućnosti fragmentacije identiteta i njihovo ponovno združivanje u novi kvalitet koji se očituje u mnogostrukosti identiteta u savremenim razvijenim građanskim društvima.

Uputno je posle svega osvrnuti se na kulturu savremenog srpskog društva, razmotriti uzroke prevelike okrenutosti te kulture prošlosti i mitovima – „zaviriti“ u svakodnevni život i „snimiti“ identitet srpskog građanina u savremenosti. Zabeležiti kulturne promene koje su došle na talasima globalizacije i modernizacije – i one „klasične“, i one sa prefiksom „post“.

SRBIJA NA KULTURNOM RASKRŠĆU

Modernost nije apstraktna kategorija već ona čini deo kulturne prakse koji se bazira na tradiciji kao nečemu već realno stvorenom. Sistem materijalnih i duhovnih vrednosti nastalih u prošlosti predstavlja realnu osnovu stvaranja novih vrednosti – onih koje su primerene duhu vremena, koje su savremene, pa, moguće je, i moderne. Jednom rečju, između tradicije i modernosti (modernizacije, moderniteta) postoji kontinuitet. Iako nepromenljivost predstavlja svrhu i osobenost tradicija, to ne znači da su tradicije jednom zauvek fiksirane. Na njih ne treba gledati kao na jednom za svagda učvršćene setove verovanja i prakse koje su nam preci zaveštali, a mi ih samo pasivno prihvatamo. Zato s razlogom možemo reći da je tradicija stvar današnje politike i načina na koji moćne institucije funkcionišu u odabiru posebnih vrednosti iz prošlosti, i koje ih mobilizuju za savremene prakse (Mesić, 2006, str. 287). Modernost se u svakom slučaju naslanja na već stvorene tekovine, pri čemu se one mogu menjati, dopunjavati, preosmišljavati, reinterpreirati ili aktuelizovati – postmodernizovati.

Ideja da ljudi mogu napredovati samo unutar kulture njihovih predaka predstavlja glavnu karakteristiku romantičarskog nacionalizma 19. veka. Za nacionaliste, gradovi su središta kulturne homogenizacije. Po njima, seljaštvo je leglo narodne duše – tu su, navodno, sačuvani nepromenljivi narodni običaji. Zato se seljaci smatraju „baštinicima istorijskog kontinuiteta i tradicije“ (Hobsbom i Rejndžers, 2002, str. 15). Srpska kultura predstavlja plodno ali ne i tipično tlo gde se pređašnji stavovi mogu aplicirati; ovde se preplitanje tradicije i modernosti dešava u živom protivrečju. Srbija se vazda nalazila na razdelnici između prošlosti i sadašnjosti, tradicije i modernizacije. Tradicija inspiriše modernost, uliva se u nju, ali ona je i zamagljuje, ometa i onemogućava. Često se modernost u Srbiji živi na tradicionalan način. Antinomije prošlog i modernog u savremenoj srpskoj kulturi zahtevaju da se napravi prethodni uvid u istorijske početke modernizacije srpskog kulturnog prostora. Sve to u traganju za odgovorom na hipotetičko pitanje koje glasi: u kojim socijalnim i duhovnim strukturama društva leži glavno izvorište otpora modernizaciji svakodnevnog života u kulturi današnje Srbije?

Od opanka do panki i natrag

Za razliku od razvijenih zapadnoevropskih država u kojima je modernizacija počela hvatati korene počevši od 13. veka, pravi počeci modernizacije na Balkanu, naročito u zemljama koje su bile pod Otomanskom imperijom, vezuju se poglavito za kraj 19. i prvu dekadu 20. veka. Ako se pođe od toga da je urbanitet „prirodna“ osnova moderniteta, može se reći da je glavna prepreka uspostavljanju istorijske forme moderniteta na ovim prostorima (posebno kroz aspekt racionalizma i individualizma) bilo praktično odsustvo urbanog života. Za prvobitnu fazu modernizacije u balkanskoj Srbiji bili su karakteristični nagli pomaci, uz brza poništavanja početnih rezultata, snažne modernizacijske tendencije, ali i njihovo potiranje u periodičnim, jakim otporima modernizaciji. Sve ovo govori o jakom dualizmu tradicionalnog i modernog, koji je pratio sve modernizacijske projekte.

„Potraga za modernim identitetom dala je rezultate, ali je povremeno stavljala balkanska društva u situaciju da budu rastrzana između, s jedne strane, nekritičkog poistovećivanja sa Zapadom i pukog imitiranja njegovih vrednosti i, s druge strane, njihovog potpunog odbacivanja i nemogućnosti empatije” (Stojanović, 2000, str. 147-148).

Što se Srbije tiče, njena politička kultura dugo je ostajala u granicama predmodernog. Razlozi tome leže pre svega u brojnim političkim i međustranačkim sukobima. Srpsko društvo je bilo preopterećeno politikom, a politička strast (jednako kao danas) u potpunosti je određivala svakodnevicu. Demokratizacija i modernizacija Srbije tokom prethodna dva veka bila je mukotrpan posao, jer je u njenom političkom životu bilo malo programskog, načelnog i principijelnog, malo doslednosti (Stojanović, 2010, str. 39).

Važna društvena etapa za Srbiju koja se tiče njene modernizacije jeste ona posle 1946. godine, kada su komunisti došli na vlast. Tada sve ideje, počevši od privatnog vlasništva i tržišne ekonomije do racionalnosti i individualizma, postale su manje-više politički neprihvatljive. Praktički, one su i u teoriji/ideologiji kao i u praksi bile zabranjene. Ta zabrana se, naravno, nije odnosila na sam termin. Modernost je bila sinonim za industrijalizaciju i urbanizaciju, ali u svetlu novih političkih pojmova ili projekata: radničke klase, antikapitalizma, antiimperijalizma, antikonzumerizma. U kontekstu ovih pojmova reč modernost bila je vrlo prihvatljiva, čak poželjna. Individualizam je potisnut kolektivizmom, racionalnost nadjačana ideologijom, pa fraza „socijalistička (komunistička) modernizacija“, po Karelu Turzi, nije ništa drugo do *contradictio in adjecto* (Vidi: Turza, 2003, str. 137-138). Ne treba smetnuti s uma, međutim, činjenicu da su vrhunski dometi u sferi masovne kulture, pop kulture i avangardne umetnosti postignuti upravo u

ovoj, socijalističkoj, fazi modernizacije. Muzička scena iznedrila je rok i pank kulturu i nove vrednosti, koje su, šireći se iz muzike, obogatile paletu sveukupnih kulturnih vrednosti. Ta epoha afirmisala je mnoge umetničke pokrete i pojedinačne stvaraoce u oblasti likovne i filmske umetnosti, urbane literature (*jeans* proza), modernog baleta (*jazz ballet*)... A zatim je usledio socijalni i kulturni sunovrat.

Sledeća faza društvenog kretanja Srbije odnosi se na, po ratovima i zlu poznate, devedesete. Tada je modernizacija zaustavljena zahvaljujući etno-nacionalističkoj politici i novom tipu kolektivismu koji staje na mesto komunističko-proleterskog kolektivismu. Na taj način je moderni individualizam ponovo bio potisnut⁷. U tom periodu, prvobitna akumulacija kapitala dovela je do masovnog osiromašenja većine, a krajnji rezultat u sociologiji je poznat kao *sociocid*, to jest razoreno društvo. Svakodnevni život za većinu populacije bio je sveden na puko preživljavanje, praćeno kulturnom (duhovnom) devastacijom. Demokratske vlasti zatekle su opustošenu zemlju sa državom koja je bila povezana sa visoko organizovanim kriminalom, a posle političkog ubistva premijera Zorana Đinđića u Srbiji još uvek ratuju pro-moderne i anti-moderne rivalske grupe (Turza, 2003, str. 139-140). Savremena Srbija je po svom odnosu prema tradiciji i modernosti, čini se, najnejasnija i u tom magnovenju ona kao da polako tone u ponor onoga vida tradicionalizma koji se definiše kao tipični oblik konzervativne svesti.

Savremeno srpsko društvo i kultura nisu odmakli daleko od tradicionalnog obrasca života. Revitalizacija tradicionalizma u Srbiji ukazuje na svesno i nekritičko negovanje tradicije, zbog čega predstavlja antipod „savremenom“, a time i moguću kočnicu modernih tendencija u kulturi (Božilović, 2010, str. 117). Aktuelna srpska kultura je bipolarna i nalazi se pod vlašću političke elite čije se tendencije računaju ne u dva nego u četiri pravca, što je pravi nonsens. Srpska „državotvorna“ i „nacionalno odgovorna politika“, zvanično, počiva na „četiri stuba“, a to su: Evropska unija, Rusija, Kina i Sjedinjene Države!?! Prioritet ovako razroke politike je očuvanje već izgubljene teritorije, nekada autonomne pokrajine u sastavu Srbije, a danas „takozvane“, „samoproglašene“ i „lažne“ Republike Kosovo. Pošto se Srbija, razumljivo, ne odriče toga dela „svoje“ teritorije, ona oživljava po ko zna koji put mit o Kosovu kao

⁷ Patološka izvitoperenja društva ogledala su se u njegovoj sveopštoj kriminalizaciji, u korupciji kao osnovnom principu funkcionisanja i u stvaranju ratne finansijske elite. Plebiscitarno izabrani vođa Slobodan Milošević dopuštao je nezadovoljnim građanima sve, osim da njegovu vlast stvarno ugroze. Istovremeno, on je kontrolisao sve ključne poluge stvarne vlasti, počevši od sudstva, vojske i policije do kompletne privrede i novčanih tokova. Tu specifičnu vrstu totalitarizma Dubravka Stojanović naziva „postmodernim totalitarizmom“ (Stojanović, 2010, str. 55).

„svetoj srpskoj zemlji“, „najstarijoj srpskoj reči“ i tome slično⁸. Poziva se na svetlu istoriju, duh predaka, „carstvo nebesko“, Lazara i Miloša kao personifikacije srpske hrabrosti, i manastire kao legla srpske duhovnosti. Srbija danas čvrsto se drži tradicije, ne uviđajući da je to zapravo držanje za vazduh – imate ga u stisnutoj šaci, a kada je otvorite njega više nema. Pribegava se rešenjima za koja je teško reći da su racionalna, a krivica se ne vidi u sopstvenim greškama nego u „svetskoj sili i nepravdi“. Ideje političke vlasti u Srbiji sve više idu u pravcu njene modernizacije/evropeizacije, ali je politička praksa nerealna i antimoderna, i nalazi se u nesaglasju sa glavnim trendovima društvenih kretanja na globalnom nivou.

Zbog svega ovoga (zbog „nagona za zatvaranjem“, „izuzimanja iz vremena“ i „straha od sveta“) svet Srbije se i danas kreće u duhovnim koordinatama Konstantinovićevo „sveta palanke“. Nije naodmet podsetiti se glavnih ideja *Filosofije palanke*, koje su još u kasnim šezdesetim prošloga veka anticipirale tradicionalističke korake unatrag, nacionalizam i ksenofobičnost na ovim prostorima. Palanački duh, kao „duh jedno-obraznosti“ i „duh gotovog rešenja“ sa jakim osećanjem kolektiviteta, postao je opšte mesto duha današnje Srbije, ma koliko se ona trudila da se prikaže u drukčijem svetlu. Osnovno geslo najvećeg broja vodećih partija (u Srbiji je na delu „partokratija“) zahteva „sabornost“ i kolektivnu saglasnost o važnim pitanjima društvenog života, a to protivreči modernističkim stremljenjima ka racionalnim rešenjima i individualnim inicijativama.

„U svetu palanke, važnije je dobro se držati ustaljenog običaja nego biti ličnost. Sve što je pretežno lično, individualno (ma u kom pravcu) nepoželjno je pre svega zato što je obećanje 'sveta', kao čiste negacije palanke, dakle obećanje stilske polivalencije, a ova polivalencija je, za palanački duh, čisto otelotvorenje kakofonije, muzika samog pakla“ (Konstantinović, 2006, str. 5-7).

Sa duhom tradicionalizma kao osnovnim obeležjem palanačkog duha, sa pojedincem stilizovanim po obrascu kolektivne volje⁹, sa

⁸ Impresivna je slika koju opisuje Vidosav Stevanović, gledajući 1992. godine preko grčke televizije prenos nacionalističkog mitinga u Solunu povodom Makedonije. Mada nije razumeo jezik, na iskrivljenim licima mnogobrojnih Grka prepoznao je „staru balkansku mržnju protiv drugih, protiv celog sveta“. Po tome što čute i Vlada i institucije civilnog društva, on zaključuje da „današnji Grci nisu civilizovaniji ni bolji od Srba“. Poenta je u sledećem: „Ovaj miting je u suštini protest protiv evropskih principa, Makedonija je samo izgovor“ (Stevanović, 2010, str. 425). Kulturno-politička paralela: Srbija je u suštini protiv evropskih principa, Kosovo je samo izgovor.

⁹ Reč je o *duhu plemena* koji (duh) nema svest o pojedinačnom niti svest o vremenu; taj plemenski duh prepoznatljiv je po svom upućivanju stilu kao „preživljavanju uopštavanjem“ i „poništanju pojedinačnosti“ (Konstantinović, 2006, str. 14).

prejakim osećanjem istorije, nema se sluha za pulsiranje savremenog i modernog. Infantilizam, koji je korelativan palanačkom duhu, nespojiv je sa pluralističkim životom koji se živi u zemljama zapadnoevropske demokratije. Konzervativni duh koji prožima kulturno biće današnje Srbije, koji „hoće prošlost kao *svoju* potvrdu“ - to je duh zatvorenosti i *status-quo*-a „duh koji se protivi vremenu“ i koji „sačekuje budućnost svojom vernošću postojećem“ (Konstantinović, 2006, str. 9). Srbija se ne može modernizovati pukim parlamentarnim usvajanjem zakona koji su kompatibilni sa evropskim, i deklarativnim zalaganjem „za Evropu“, sve dok u njenoj praksi funkcionišu „burazerski“ dogovori i rešenja „lako ćemo“, udvorištvo i partijska poslušnost, nepotizam i sistemski indukovana korupcija, ksenofobija i homofobija. Priroda svake kulture je takva da ona omogućava transfer elemenata iz jedne u drugu sredinu, i bez izričite volje njenih pripadnika. U tom smislu je u kulturni život naših savremenika ušetao duh Zapada, kompjutera i komuniciranja na daljinu, te stranih (pretežno engleskih) reči i kovanica. Konzervativno nastrojena sredina, pak, svim silama i ne birajući sredstva, trudi se da sačuva srpsku tradiciju i nacionalni identitet, sazdan preko jezika, vere, običaja i rituala. Odatle otpori prema latiničnom pismu i vraćanje ćirilici kao „državnom“ pismu. Sve je u znaku uvođenja pre-vukovskog srednjovekovno-crkvenog duha (na liniji propagande „svetosavske“ kulture). Ta suštinska težnja za pra-jezikom, zapravo, vodi isticanju samosvojnosti srpskoga duha izraženog samo-svojnim srpskim jezikom (Konstantinović, 2006, str. 319). Sve izrečeno je potvrda već spomenute protivrečnosti između iracionalno-mističkog „rasnog“ nad-ja plemena i racionalizma njegove ideologije – protivrečja između vernosti kolektivnoj svesti, „bogu i rodu“, s jedne, i slobode i subjektivnosti s druge strane. Jedno s drugim ne ide, ali to teško dopire do onih koji bi da Srbiju povedu u pravcu evrointegracija.

Mitizacija kosovske legende nastala je, po nekim izvorima, još u 17. i 18. veku. Tokom 18. veka budila je narodnu svest u otporu prema Turcima. U današnje vreme, koje je suštinski različito od rečenog, kosovski mit (sa simbolikom ratničkog časnog krsta, mitske kletve i osvete), rađa se ponovo kao Feniks iz pepela. Zloupotreba kosovskog („vidovdanskog“) mita postala je legitimno sredstvo očuvanja vlasti, počevši od devedesetih godina i Slobodana Miloševića, pa sve do današnjih dana. Politika postaje glavno sredstvo propagande tog mita, a političari se stavljaju u ulogu čuvara drevne srpske tradicije i oslobodilaca nacije. Tako mit postaje deo nacionalne ideologije. On se toliko dobro „prima“ u narodu da briše granicu između mitskog i stvarnosnog. Pesme o Kosovskom boju i kosovskim junacima umetnički su funkcionalne jedino dok žive u iracionalnom kontekstu.

„Izvađene iz njega i uključene u nove, ideološke, pseudomitske konstrukcije, ove herojsko-lirske slike gube lepotu i unutrašnji poetski sadržaj, postaju mitski segment kvaziracionalnog konteksta, intelektualnog surogata u kome se ne samo gube granice između arhaične i savremene svesti, već dolazi i do neke vrste poremećene svesti, koja više ne razlikuje mit od zbilje” (Popović, 2007, str. 171).

Remitologizacija i pseudomitologizacija može biti opako oružje u rukama onih koji na tome parazitiraju. Sama zagledanost u bezdan prošlosti budi kod ljudi lažnu nadu u spasenje i stvara iluziju da će u prošlosti naći sebe. Time oni iluzorno prihvataju nadmoć predaka nad sobom. Tradicija vuče nazad kada se previđa i ropski usvaja. Ona zaustavlja razvoj pojedinca i vodi stagnaciji kulture, rečju, onemogućava sadašnjost. Nedostatak kritičkog odnosa prema prošlosti, mitovima, predanjima i legendama ne obećava dobro nikome jer:

„Biti istovetan s onim što je bilo, zaustaviti se u vremenu, ne pristati na antitradiciju, znači biti ukorijenjen u nepokretnosti prošlog” (Božović, 2002, str. 216).

Sličnu poruku, u vezi sa najvećim srpskim mitom, upućuje autor dela *Vidovdan i časni krst*. Dakle, vidovdanski mit je bio istorijski nepohodan kao određena faza u razvitku nacionalnog mišljenja.

„Ali, kao trajno stanje duha, vidovdanski ‘mit’ može biti i koban po one koji nisu u stanju da se iščupaju iz njegovih pseudomitskih i pseudoistorijskih mreža. U njima, za razliku od pesnika i nacionalnih ideologa iz epohe romantizma, savremena misao, duh čovekov, može doživeti novo Kosovo: intelektualni i etički poraz” (Popović, 2007, str. 170).

Srpske nevolje i neslaganja ne tiču se samo prihvatanja ili neprihvatanja konkretnih mitova. Glavni problem je u percepciji daleko šire „slike sveta“. Srpski raskoli, generalno, tiču se tradicionalizacije, ukorenjenosti društva u prošlome, ili modernizacije, stvaranja novih vrednosti – ukratko: usamljeničtva ili saradnje sa svetom. Za razumevanje aktuelnog raskola („prva“ i „druga“ Srbija) važno je znati da njegovi koreni sežu u 18. vek. Bilo je to vreme rascepa između učenih hrišćana i arhaičnih ljudi koji su negovali paganske običaje, između Vukovih „narodnjaka“ i Dositejevih „prosvetitelja“. Paradigma ovoga rascepa tiče se kulturnog obrasca. Slobodan Jovanović u ogledu „O kulturnom obrascu“ veli da nam Njegoš nije ostavio u amanet kulturni, nego nacionalni obrazac. Glavni argument za to je činjenica da se Njegoš u *Gorskom vijencu* pomirio s pokoljem poturica kao političkom nužnošću. Nečoveštvo se, pak, dodaje Jovanović, ne može složiti s hrišćanskom etikom, pa čak i kada se čini u ime nacionalnih interesa i političke

celishodnosti (Јовановић, 2005, str. 47-48). Dakle, suprotno prosvetiteljima, generacija predvođena Vukom Karadžićem i Petrom Petrovićem Njegošem, pošla je putem patrijarhalno-plemensko-herojskog nasleđa, gradeći srpsku kulturu na tragu duhovne vertikale srpskog narodnog bića. Čini se da je to u neku ruku bilo kompromisno rešenje.

„Kao vodeća duhovna, delom i društvena sila, obrazovani deo srpskog naroda nametao je seljačkoj patrijarhalnoj masi svoju misao, ali je zato, istovremeno, zajedno sa narodnom poezijom i jezikom, prihvatio u izvesnoj meri i njen arhaičan pogled na svet” (Popović, 2007, str. 161).

Spoj arhaičnog i modernog donekle može biti razumljiv za prvu polovinu 19. veka, ali u 21. veku (u kulturi „umreženog“, „informatičkog“ društva) on bi se već mogao dovesti u pitanje. Tada bi morao biti u najmanju ruku kritički interpretiran. Naime, romantizam je davno prevladan, a i modernizam je došao pod ozbiljan udar postmodernih tendencija. Srbija već stoji na pragu modernizacijskih promena. Šta (ili ko) onda predstavlja kočnicu modernizaciji kulture srpskog društva? Koji su razlozi silnih otpora tom procesu? Da li su perspektive kulture u integraciji sa evropskom kulturom i ima li, uopšte, alternativnih rešenja? Kakva je sudbina identiteta u Srbiji koja se nalazi na kulturnom raskršću?

Ko su „čuvari“ tradicije i identiteta?

Vraćanje tradiciji, slavnoj prošlosti, mitovima i precima u Srbiji danas, sasvim je utilitarna stvar. Ova tendencija je lišena svake spontanosti, planirana je i počiva na lakovernosti izmorenih i apatičnih građana (u kontekstu partokratskog vokabulara: biračkog tela). Dovoljno je Srbima pričati „bajke“ o njima kao izabranom, nebeskom narodu i o drugima kao nevernima, bahatima i gramzivima, pa da oni poveruju u njihovu istinitost. Nakon toga lako je manipulirati ljudskim emocijama i usmeravati njihove aktivnosti u željenom pravcu. Pa ipak, izmišljanje tradicija nije srpski specijalitet. Ono je začeto odavno, na različitim prostorima. „Izmišljene tradicije“, o kojima je Hobsbom nadugačko pisao, jako su zgodne za manipulaciju, pre svega u politici i biznisu. One su tu da učine neverovatne stvari uverljivim, a teorije zavere služe kao sredstvo za lansiranje iracionalnih objašnjenja. Najuspešniji primeri manipulacije su oni koji eksploatišu upravo one prakse koje jasno izlaze u susret potrebama određenih krugova ljudi (Hobsbom i Rejndžer, 2002, str. 448). Rituali i ponavljanje su glavne „metode“ instaliranja i ukorenjivanja konzervatizma i tradicije u kolektivnoj svesti naroda. Pošto se tradicija po *default*-u dovodi u najbližu vezu sa identitetom, to se vezanost za tradicionalne forme života tumači i kao najbolji način održanja (pre svega nacionalnog) identiteta.

U tom smislu javlja se nova kategorija ljudi koji se najpribližnije mogu nazvati „čuvarima“ tradicije i identiteta – to će reći, svega onog minulog u smislu vrednosti, institucija, verovanja i običaja naših dedova i pradedova. Tradicije su, po kazivanju Gidensa, odvajkada imale svoje čuvare – mudrace i sveštenike (Gidens, 2005, str. 67). Njih su danas u Srbiji zamenili političari, uz pomoć njihovoj ideologiji vernih sveštenika, raznih biznismena (mahom ratnih profitera) i drugih ljudi bliskih vlasti, koji zamenjuju nekadašnje vračeve i proroke. Pomešanost kvazi-političkog i naci-religijskog sa različitim oblicima sujeverja kulturu zemlje uvodi u stanje „prividne duhovnosti“, o čemu najslikovitije govore reči jednog pravoslavnog sveštenika, diplomiranog teologa Radiše Jovanovića:

„Duboka moralna kriza, odsustvo elementarne kulture iz života velikog broja građana, nedostatak društvene i političke svesti, društvo kao poprište prljavih političkih sukoba i razmirica, mediji koji izjednačavaju veru državotvornog naroda sa raznoraznim sektama koje rade na štetu iste, a time i na štetu samog naroda, umesto vere u proganog Boga vera u idole – novac, moć, nacionalne kvazi-junake, političare, folk zvezde, vračare, gatare, astrologe, razne 'duhovne' pokrete i dr. – samo su deo životnog albuma koji nam se nudi i nameće kao neophodan za očuvanje 'identiteta našeg nacionalnog bića'“ (Jovanović, 1997).

Ovim se od strane establišmenta čini dvostruko neverstvo: prema građanima, a i prema veri kao takvoj. Niti se štiti tradicija, niti uspostavlja temelji modernog života.

Političarima je „kultura“ sporedna stvar, ali je oni u svojim govorima često pominju jer ona, kao reč, budi duhovna (uzvišena) raspoloženja. Osnovna funkcija kulture, po njima, sastoji se u „čuvanju“ tradicije, prošlosti, svetinja, jezika, običaja i ostalog. Tu se postavlja pitanje smisla i funkcija kulture. Da li je svrha kulture da čuva ili da stvara, da konzervira (zatvara) ili nadahnjuje (inspiriše), da ponavlja ili inicira, da održava ili prevazilazi (transcendira)? Kultura je po definiciji dinamička pojava, a takvi su i identiteti koji se putem nje konstituišu ili prikazuju. *Identiteti modernog doba* nastaju u svetu koji se stalno i ubrzano menja. Oni su fluidni i hitri poput ptica u brišućem letu. Teško ih je uhvatiti, a kamoli čuvati u kavezima kulture, onakvim kakve ih vide konzervativno nastrojene ličnosti i etno-tradicionalističke grupacije.

Kultura nije ni vojska ni policija, i ne može da brani niti da čuva identitet. Ona može samo da skladišti informacije i da ih predaje „na znanje“ dolazećim generacijama, koje će u skladu sa svojim svetonazorima i u duhu svoga vremena da to dobijeno interpretiraju i reinterpretiraju, dograđuju i razgrađuju, konstruišu i dekonstruišu, pamte ili zaboravljaju. Očajničku potrebu za odbranom identiteta, u okviru koje (potrebe) se mobiliju svi raspoloživi nacionalni resursi, mogu imati samo

društva koja pate od kolektivne manije gonjenja. Inače, princip i osnovno stanovište kulture sadržani su u *slobodi* (mišljenja i govora, verovanja, ponašanja). *Izbor u mnoštvu alternativa* je osnovno načelo kulture, što se odnosi i na identitete. Savremena demokratska društva dopuštaju mogućnost pluralnih identiteta, individualne konstrukcije identiteta, fragmentarnosti i mnogostrukosti. I nadasve – promenljivosti! Nema više jednog identiteta, koji je karakterisao predmoderna društva, i nema identiteta zauvek. Ličnost je u prilici da pravi, slikovito rečeno, *identitetske koktele* od sadržaja koji pogoduju njenom ukusu, afinitetu i preferencijama.

U Srbiji se identitet razumeva i doživljava na naopak način, groteskan do karikaturalnosti. Odatle i neselektivna provala ruralnih motiva u svakodnevni život građana. „Rurbanizacija“¹⁰ (ili prosto: poseljačenje gradova) uvijena je u sofisticiranu foliju modernijeg izraza „etno“. Medijska promocija sela, seljaštva, takozvane narodne tradicije – sve to je etno-kič, koji se servira uz retoriku i ikonografiju folklornog društva. Uramljuje se slika patrijarhalnog društva sa srpskim „domaćinom“ u sredini. Nacionalni identitet simbolizuju opanci, jeleci, frula, truba i narodni melos. Jednom rečju, sve je to *kultura gunja i opanka*. Odnos prema njoj je roditeljski nekritičan i bez imalo estetskog smisla: forma je apologetska, a ne satirična, romantičarska, a ne ironična.

Sprega kulture i politike u Srbiji vidi se u sledećem: političari „uče“ da se kulturom najpre „čuvaju“, a zatim i „brane“ (čist vojnički žargon) identiteti: jezik, pismo, običaji, moralni principi, tradicionalni nazori patrijarhalne zajednice, takozvane porodične vrednosti i sve ostalo (što je, uzgred budi rečeno, niti od koga napadnuto, niti dovedeno u pitanje). Sve je u parolaškom stilu: opunomoćite nas na izborima – dajte nam legitimitet i ne brinite za identitet! Mi ćemo ga (od)braniti za vas. Dakle, stvari se izmišljaju i lažno konstruišu da bi se mogle „čuvati“ i „braniti“. Političari stvaraju fiktivnu atmosferu opsadnog stanja – u ime zaštite sopstvenih interesa, a ne kulture, naroda, suvereniteta, identiteta i ostalih „velikih priča“. (Poznata je stvar da su Srbi odvajkada bili i ostali ljubitelji „velikih priča“, bežeći od svojih malih života). Braniteljstvo identiteta pripada onom društvenom sloju koji hoće da zaustavi vreme (bolje reći, da ga vrati unatrag). Kao razlog po pravilu se navodi navodna opasnost od gubitka sopstva, a radi se, prosto, o održavanju *status quo-a* u kulturi. Pri tom se kod ljudi svesno pojačavaju strahovi, od kojih je najjači strah od drugoga, od upoređivanja sa nekim ko može biti pametniji, jači, sposobniji, snalažljiviji i moderniji. Težeći da svoj legitimitet zasnuje na vrednostima prošlosti, srpska politička elita vuče za sobom čitavo društvo, čineći ga nemoćnim da nađe izlaz iz zamršenih lavirinata

¹⁰ Izraz Dubravke Stojanović (Vidi: Stojanović, 2010, str. 52).

prošlosti i nađe svetlo u tunelu u koji je društvo njenom krivicom zaglavljeno. „Sistemska ideologija“, koja predstavlja spoj egalitarno-kolektivističke i nacionalističke svesti, proteže se od 19. veka do danas. Ona onemogućava razvoj srpskog društva i drži ga u predmodernom stanju. Karakterišu je: egalitarizam, kolektivizam, antiindividualizam, antimodernizam, antievropejstvo, antiintelektualizam i antiurbana komponenta. Ovo zarad očuvanja „nacionalnog duha“ potrebnog za „stalno očekivano ratovanje“, a sve u nameri konačnog „oslobođenja i ujedinjenja“ (Stojanović, 2010, str. 73).

Naopako shvatanje srpske tradicije, kulture i modernizacije stvorilo je od Srbije virtuelno društvo koje ne može da se uhvati u koštac sa konkretnim problemima. Kosovo je tipičan slučaj. Ono se gubi u metafizičkim maglinama. Dramska spisateljica Biljana Srbljanović govori o Kosovu kao „apstraktnoj vrednosti“ i istovremeno se ograđuje od predstavnika „epsko-guslarskog diskursa“ i od „salonskog nacionalizma slavskog tipa“ (*Danas*, 15. 12. 2011). Mi ovde, svedoci smo toga da realnost nestaje ostavljajući nas u svetu simulakruma, u smislu kakvim ga je prikazao Žan Bodrijar (Baudrillard) u delu *Simulakrumi i simulacija* (*Simulacra and Simulation*, 1981)*. Neracionalnost nacionalne politike establišmenta najbolje se može ilustrovati primerom rešavanja „kosovskog pitanja“. U preambuli Ustava Republike Srbije stoji zapisano da je Kosovo deo Srbije, a politički establišment državnu politiku vodi pod sloganom „I Evropa i Kosovo“. Ljudi iz vladajuće garniture u Srbiji prosto ne žele da znaju da je odluka po kojoj Kosovo nije deo Srbije doneta 1999. godine. Time pokazuju da simboličkog raskida sadašnje vlasti sa onom koju je predvodio Milošević zapravo nema. Umesto da se politički identitet građana Srbije definiše modernim ustavnim stavkama o ljudskim pravima i slobodama, privatnoj svojini i tržišnoj privredi, u preambulu Ustava upisuje se rečenica da će Kosovo zauvek ostati u Srbiji. Ta parolaška izjava služiće većini političara kao mantra koju će oni papagajski deklamovati na svim javnim i zvaničnim skupovima. Na taj način originalna stvarnost Srbije nestaje ostavljajući nas u svetu simulakruma. Jer, niti je Kosovo pod kontrolom srpskih državnih institucija, niti je Srbija deo Evropske unije – štaviše, daleko je od nje. Simulacijom, građani Srbije umesto stvarnosti dobijaju kopije nepostojećih slika, bodrijarovski privid koji postaje stvarniji od same stvarnosti.

S obzirom na to da tradicija ide „pod ruku“ sa identitetima, priča o identitetu u aktuelnom trenutku srpske kulture takođe je nestvarna i maglovita. Dinamičnost i promenljivost identiteta ovde se gubi u jalovim i netačnim politikantskim tumačenjima, po kojima je naš identitet nastao

* Na srpskom jeziku kod nas publikovano 1991. godine.

davno na Kosovu, gde se i zaustavio. Političke vođe su daleko od saznanja o „nezaustavljivom, kompulzivnom i opsesivnom preuređenju, renoviranju, recikliranju, remontu i rekonstruisanju identiteta“. Oni ne shvataju da je identitet „povezan sa mogućnošću ponovnog rađanja – sa prestankom da budete ono što jeste, i pretvaranjem u ono što niste“ (Bauman, 2009, str. 17). Njihovi identiteti su zatvoreni, nepromenljivi, fiksirani, zarobljeni u prošlosti i neosetljivi na pulsiranje stvarnosti. Odatle otpori gotovo prema svemu što je novo, moderno, evropsko. Srpski uzori i idoli nalaze se u bajkama, mitovima i legendama, a politički ideolozi se ne obaziru na razmišljanja poput Baumanovog, koji sa ushićenjem podseća da po prvi put u svojoj dugoj istoriji „ujedinjena Evropa“ nije više bajka ili predmet mašte. Balkan, a pogotovu Srbija, jeste kulturno područje gde su savremeni nacionalni identiteti razapeti između retradicionalizacije i modernizacije, između fragmentacije (u formi mrvljenja i usitnjavanja) i globalizacije (u formi građanskog, postnacionalnog, transnacionalnog – evropskog identiteta). Politički lideri koji su došli na vlast krijući se iza slogana „Za evropsku Srbiju“ ne mogu nikako da shvate (bolje reći: svare) moderni, demokratski i liberalni duh takve Srbije. Oni, kao i njihovi politički prethodnici, nacionalni koncept stavljaju iznad koncepta društvenog razvoja. Zato se mogu označiti kao najveći „otporaši“ kada je u pitanju modernizacija života u Srbiji. Od stvaranja autonomne Kneževine Srbije u 19. veku, političke elite u Srbiji svesno sprečavaju akumulaciju kapitala i društveno raslojavanje, a time i stvaranje slojeva sposobnih da pokrenu točak modernizacije Srbije. Razni delovi elite, od crkve, preko intelektualaca do vojske vazda su imali interes da do evropeizacije i modernizacije suštinski ne dođe jer bi time bio ugrožen njihov neprikosnoveni položaj kakav mogu imati samo u nerazvijenom društvu (Stojanović, 2010, str. 79). Iz sasvim lukrativnih razloga mejnstrim vrednosti srpskog društva i dalje se nalaze u nacionalističkom ključu. Stoga je potrebno držati građanstvo u imaginarnom svetu, svetu krivih ogledala u kome je jedina prava slika ona koju prikazuje politička elita.

LITERATURA

- Bauman, Z. (2009). *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt, M: Suhrkamp.
- Blam, M. (2011). *Jazz u Srbiji 1927-1944*. Beograd: Stubovi kulture.
- Bodrijar, Ž. (1991). *Simulakrumi i simulacija*. Novi Sad: Svetovi.
- Božilović, N. (2007). *Kultura i identiteti na Balkanu*. Niš: Filozofski fakultet/Centar za sociološka istraživanja.
- Božilović, N. (2010). Tradicija i modernizacija (Evropske perspektive kulture na Balkanu). *Sociologija*, 52(2), 113-126.
- Божиловић, Н. (2011). Вулгаризација традиције популарне музике у Србији. *Теме*, 35(4), 1323-1353.
- Božović, R. (2002). *Dominacija i otpor*. Beograd: Čigoja štampa/Fakultet političkih nauka.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self Identity. Self and Society in the late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gidens, E. (1998). *Posledice modernosti*. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Gidens, E. (2005). *Odbegli svet*. Beograd: Stubovi kulture.
- Golubović, Z. (2006). *Pouke i dileme minulog veka*. Beograd: „Filip Višnjić“.
- Derrida, J. (1976). *O gramatologiji*. Sarajevo: „Veselin Masleša“.
- Đorđević, J. (2009). *Postkultura*. Beograd: Clio.
- Erllich, V. St. (1978). *U društvu s čovjekom. Tragom njegovih kulturnih i socijalnih tekovina*. Zagreb: SNL.
- Jovanović, R. (1997). Lažna duhovnost sadašnjice: vračanje, gatanje, magija, astrologija. Преузето са <http://www.rastko.rs/bogoslovlje/rjovanovic-laznaduhovnost.html>, 31. 1. 2012.
- Јовановић, С. (2005). *Културни образац*. Београд: „Стубови културе“.
- Konstantinović, R. (2006). *Filosofija palanke*. Beograd: Otkrovenje.
- Ковачевић, И. (2006). *Традиција модерног*. Београд: Српски генеалогски центар/Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду.
- Kymlicka, W. (2003). *Multikulturalno građanstvo. Liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Marx, K. i Engels, F. (1974). *Nemačka ideologija*. U *Dela*, Šesti tom. Beograd: Prosveta.
- Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam. Društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mitrović, Lj. (2003). *Savremeni Balkan u ključu sociologije društvenih promena*. Beograd, Niš: Centar za jugoistočno evropske studije, Centar za balkanske studije.
- Popović, M. (2007). *Vidovdan i časni krst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Radojičić, I. (2011). Virtuelna kultura i/li konstrukcija novog kič-identiteta. *Sociološka luča*, 5(1), 54-62.
- Ранковић, М. (1998). *Историја српске естетике*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Stevanović, V. (2010). *Dnevnik samoće*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojanović, D. (2000). Nekoliko osobina procesa modernizacije u Srbiji početkom 20. veka. U H. G. Fleck i I. Graovac (Prir.) *Dijalog povjesničara/istoričara*, 2 (str. 135-149). Zagreb: CPI.
- Stojanović, D. (2010). *Ulje na vodi. Oglеди iz istorije sadašnjosti Srbije*. Beograd: Peščanik.
- Свилар, П. (2010). „Западни Балкан“ – политички контекст и медијска употреба. *Социолошки преглед*, 4, 503-540.

- Turza, K. (1998). *Luis Mamford. Jedna kritika modernosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Turza, K. (2003). On Modernity in general and on the Main Obstacles to Modernity in Serbia in the 20th Century – and Afterwards. *Sociologija*, 45(2), 117-140.
- Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Hobsbom, E. i Rejndžer, T. (Eds.). (2002). *Izmišljanje tradicije*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Nikola Božilović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Niš

RESISTANCE TO THE MODERNIZATION OF CULTURE IN SERBIAN SOCIETY

Summary

The author of the article searches for the answer to the question related to the obstacles Serbia encounters on its path of modernization and European integration. He looks back into its history to observe that in the past, at the end of the XVIII and XIX centuries, the majority of Serbs were reserved regarding modernization – especially regarding urbanization and human rights. Today, in the age of growing globalization, there is no change regarding this (crucial) issue of the future of the Serbian society. Serbia finds itself today at the crossroads of the traditional and (post) modern view of life.

The central part of the article is devoted to different phases of the modernization of the Serbian society, starting from the times under the Ottoman Empire. The political culture of Serbia in the XIX century was within the limits of the pre-modern, because there was little of the program, the principal and the consistent in the political life. The important phase of the country modernization was after 1946, with the advance of communism. The ideas of private property, market economy and individualism were replaced by new, modern terms, but adapted to the ideology of the new society – individualism was replaced by collectivism, and rationality surpassed by ideology. In many spheres of cultural and social life, the communist (socialist) phase of modernization brought greater prosperity and respect to the country. In the next phase, in the 1990s, modernization was brought to a halt thanks to the authoritarian and ethno-national politics, and a new sort of collectivism. After 2000, the democrats come to power, but the conflict between the pro-modern and anti-modern groups did not stop. Serbia was not freed from the relics of the past and the traces of conservative consciousness.

This paper focuses on culture. The resistance to the modernization of culture in Serbian society is identified from the perspective of cultural situation and praxis – tradition and innovation, global and cultural process (first of all, the relation between modern and postmodern), as well as the context of identity self-determination (the construction and deconstruction of identity). The author especially focuses on the traditional concept of culture, discussing the politics and power after the democratic changes as compared to the previous authoritarian period. The re-traditionalization of the Serbian society shows continuity, with extremely negative consequences. Today, Serbia is at the cultural crossroads, between postmodern (world) trends and old rem-

nants of remythologization and pseudomythologization. These are the main obstacles to its cultural emancipation and its freeing from the chains of the past.

According to the author, the main creators of regressive trends are in the political establishment of the contemporary Serbia. He labels them, ironically and derogatorily, the “guardians” of tradition, who use demagogic statements, populist paroles, and media information control to slow down Serbia on its European path. In such circumstances, the civil society still shows reserve, even resistance to the introduction of European cultural standards. The citizens' lack of understanding of the contemporary world has been induced by the people in power and in opposition of the party-governed society, because the whole party structure has become parasite-like, surviving owing to being ill-informed, ignorant, and indifferent to its people. The modernization and democratization of society have improved the quality of the citizens' life, but are not truly promoted, because that would weaken the position of those in power.